



Etnografian ulottuvuuksia ja mahdollisuuksia

Arvio teoksesta Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.): *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki, Ethnos ry. 2014. 393 s. ISBN 978-951-96345-9-3.

Leena Rossi

Moniulotteinen etnografia on tarkoitettu kaikille kulttuurien tutkimuksesta kiinnostuneille. Teoksen 15 artikkelia nostaa esiin etnografisen tutkimuksen ydinkysymyksiä ja keskeisiä haasteita. Kirjoitukset ovat syntyneet VII Kansatieteen päivillä vuonna 2012 Jyväskylässä pidettyjen esitelmien ja työryhmäkeskustelujen pohjalta. Teoksen 21 kirjoittajan joukossa on 8 etnologin/kansatieteilijän ohella myös filosofian, historian, kulttuuriantropologian, matkailututkimuksen, sosiaalityön ja sosiologian edustajia. Kirjoittajat tarkastelevat varsin erilaisia aihepiirejä ja esittelevät monia menetelmiä osoittaen, että etnografian alle mahtuu monipuolinen kirjo puhutun, kirjallisen ja visuaalisen aineiston tuottamisen ja analyysin välineitä.

Ajankohtaisia teemoja ja menetelmiä

Kirjan toimittajat Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto ovat etnologeja. He luovat artikkeleille taustaa ja tiivistävät niiden ydinsanomien kirjoituksessaan ”Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet”. Etnografia-käsitteeseen voidaan määritellä ja ymmärtää monella tavalla. Etnografinen tutkimus on kirjavaa ja tekee näkyväksi monitahoisia kulttuurisia ilmiöitä ja prosesseja sekä niiden merkityksiä. Vaikka kirjoittajat tarkastelevat erilaisia aihepiirejä ja menetelmiä, moni muistuttaa tulkintojen subjektiivisuudesta ja kulttuurisidonnaisuudesta sekä vaatii, että tutkijan on tiedostettava asemansa ja tunteensa ja kirjoitettava ne ulos. Useat toteavat myös, että hermeneuttinen tiedontuottamisen prosessi toteutuu aina vuorovaikutuksessa tutkijan ja tutkittavien ymmärryksen välillä ja ettei syvälliseen ymmärrykseen tutkittavista ihmisistä ja ilmiöistä päästä, ellei perehdytä kohteen kulttuuriseen kontekstiin, aikaan, paikkaan ja sosiaaliseen ympäristöön.

Johdannon jälkeen saavat tilaa etnologian päivien pääesiintyjät, kulttuuriantropologian professori George E. Marcus Kalifornian yliopistosta ja

etnologian professori Billy Ehn Uumajan yliopistosta. He avaavat kaksi hyvin erilaista näkymää etnografiseen tutkimukseen. Heidän esitystensä jälkeen muut artikkelit seuraavat kolmessa pääluvussa, joissa kussakin on neljä tekstiä.

Marcus arvioi uudelleen Writing Culture -liikettä, mutta pohtii myös etnografian tiloja ja paikkoja maailmassa, jossa virtuaaliset kentät ovat avanneet uudenlaisia tiloja ja osallistumisen mahdollisuuksia. Marcus kirjoittaa niin monista asioista ja niin mutkikkaasti, että hänen ydinviestiään on vaikea hahmottaa. Alkutekstiä näkemättä en osaa sanoa, johtuuko sekavuus kirjoittajasta vai käännöksestä. Se minulle kyllä selvisi, että kirjoittaessaan osallistavasta etnografiasta (*collaborative ethnography*) Marcus toteaa yhteistyön onnistuvan tutkimuksen eri vaiheissa: aineistonkeruussa, käsitteellistämässä, analyysissä, tulosten arvioinnissa ja tulkinnassa. Koska tutkija on kokeva ja tunteva yksilö ja hänen saamana tiedot ovat vaillinaisia suhteessa elettyihin ja koettuihin ilmiöihin, hänen tulkintansa on vain yksi mahdollinen. Siksi uusille tulkinnoille on aina sijaa etnografiassa, jossa pyritään tekemään tutkijan valinnat näkyviksi ja tieteellisesti arvioitaviksi sekä reflektoimaan tutkijan roolia, paikantumista ja sitoumuksia. Useat muut kirjoittajat viittaavat artikkeleissaan Marcusin mainitsemiin ajatuksiin, jotka ovat jollakin tavalla relevantteja heidän aiheensa kannalta.

Ehn puolestaan kirjoittaa selvästi mutta varsin heppoisesti aiheestaan ”Arjen yllätyksiä – Huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi”. Sattuma, matkapuhelimen löytäminen kadulta, lähtökohtanaan hän osoittaa etnografian ennakoimattomuutta ja yllätyksellisyyttä, kun tutkija muuttaa jatkuvasti käsityksiään ja ymmärrystään, ja hänen tulkintansa johtavat uusiin näkökulmiin, tietoon ja oivalluksiin sekä taas uusiin tulkintoihin. Ehn käyttää *bricolage*-menetelmää, jossa hän yhdistää erilaisia aineistoja ja tekniikoita ottaen vaikutteita myös taiteesta. Hänen ”askartelu”-menetelmänsä voisi sanoa myös eklektiseksi. Hän kannustaa kokeilemaan myös erilaisia kirjoittamistyyliä: konkreettisia kuvauksia, tarinointia, mielikuvituksellisia tulkintoja tai teoriapohjaisia analyysejä, joilla jokapäiväistä ja ohimenevää voi tavoittaa. Bricolage-etnografille kelpaa mikä tahansa tilanne, arkiset turhanpäiväisyydet, näennäisen merkityksettömät tapahtumat tai toiminnot, jotka eivät yleensä herätä huomiota. Uskon, että tutkija voisi saada odottamatonta tietoa ja nähdä tavanomaisen uusin silmin myös merkityksellisiä seikkoja tutkiessaan.

Rajaton kenttä ja etnografinen tieto

Kirjan ensimmäisen osion artikkelit paneutuvat tiedon rakentumisen prosessiin, jonka keskiössä on kentän käsite. Kenttä koostuu erilaisista tiloista, tilanteista, kohtaamisista ja näistä jääneistä jäljistä. Se voi sijaita kaukana tai lähellä ja se voi olla virtuaalinen tai tekstuaalinen. Monipaikkainen etnografia tarkoittaa sitä, että kenttä muotoutuu ja muuttuu tutkimuksen edetessä. Etnografiassa tutkija tekee kenttätönsä useimmiten itse, mutta hän voi käyttää myös toisten keräämää aineistoa ja pyrkiä sen avulla selvittämään kulttuurin merkitysverkostoa ajassa, paikassa ja yhteisössä.

Etnologit Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki kirjoittavat kenttätönsä luonteesta, kentälle pääsystä ja etnografian eettisistä kysymyksistä aivan kuin puhuisivat metodikurssilla. Heidän kenttänsä on virtuaalimaailmassa, Intiassa ja Somaliassa ja

tutkimusongelmansa liittyvät nettipokeriin, kännyköiden käyttöön ja esiaviollisiin suhteisiin sekä perheenyhdistämisprosessiin. Jouhkin osuudesta lukija saa myös tietoisikun autoetnografisesta menetelmästä, jota ei välttämättä erota osallistuvasta havainnoinnista ja refleksiivisestä tutkimusotteesta.

Yhdysvaltojen tutkija Benita Heiskanen kuvaa kentän problematiikkaa tilanteessa, jossa ihmiset eivät voi liikkua vapaasti ja jossa tutkijan on määriteltävä kenttensä rajat oman ja haastateltaviensa turvallisuuden mukaan. Hän tutkii nimittäin monipaikkaisen etnografian näkökulmasta väkivallan ilmenemistä ja merkitystä vuosina 2008–2012 Yhdysvaltojen ja Meksikon rajalla sijaitsevan El Paso-Ciudad Juárezin kaksoiskaupungin asukkaiden elämässä. Heiskasen kirjoituksessa ihmisiä tapetaan ja pahoinpidellään niin kuin pahimmissa action-elokuvissa, mutta huolellisesti jäsenneilyä ja kielellisesti hiottua tekstiä on ilo lukea. Muun ohella artikkelista nousee pintaan kaksi tärkeää seikkaa, jotka mainitaan eräissä muissakin kirjoituksissa: tutkijan tutkimuksestaan saama hyöty ja osallistuminen yhteiskunnan valtasuhteisiin.

Filosofi Inkeri Koskinen toteaa alkuperäiskansojen tietoa tieteenfilosofisesta näkökulmasta käsittelevässä artikkelissaan, ettei kentältä saatava tieto ole etnografille lähtökohtaisesti oikeaa tai väärää, vaan tutkija pyrkii tunnistamaan ja sovittamaan yhteen omat ja tutkittavien tietokäsitykset. Jos alkuperäiskansojen, vaikkapa saamelaisten, tietoa halutaan käyttää tutkimuksessa ja muissa hankkeissa, on siihen suhtauduttava yhtä kriittisesti kuin muihinkin ajatuksiin, joita tuodaan tieteelliseen keskusteluun eli kaikkien tietojärjestelmien käsitteitä ja tiedonhankkimistapoja on mitattava samoin kriteerein.

Sofia Kotilainen on historioitsija ja yhteiskuntatieteilijä. Hän pohtii toisten keräämän muistitietoaineiston käyttöä, mikä on monen lähimenneisyyden tutkijan arkipäivää. Arkistotutkija ei voi palata kentälle täydentämään havaintoja, mutta hän voi tarttua menneisyyden kulttuurisiin ja sosiaalisiin merkityksiin yhdistämällä etnografisen otteen lähdekritiikkiin ja mikrohistoriaan. Hänen on kuitenkin pidettävä mielessään ajallinen etäisyys ja tiedon kontekstuaalisuus: tapahtuma, kertoja, muistiinpanija ja tutkija ovat kaikki sidoksissa aikaansa, paikkaansa ja kulttuurisiin arvoihin.

Katse ja vuorovaikutus tutkijan työvälineinä

Jokainen tutkimus on ainutlaatuinen yhdistelmä erilaisia tekemisen tapoja, välineitä ja menetelmiä, jotka avaavat erilaisia analyysi- ja tulkintamahdollisuuksia. Kirjan toisen osion kirjoittajat pohtivat visuaalisten menetelmien vaikutusta sekä ruumiillisuuden ja itse koetun merkitystä kenttätöissä. Antropologi ja elokuvantekijä Sidylamine Bagayokon ja etnologi Sanna Tawah käsittelevät yhteisartikkelissaan vallankäytön kysymyksiä visuaalisen etnografian sekä kahden Länsi-Afrikassa tekemänsä tutkimuksen pohjalta. Malilainen mies Bagayoko tutkii malilaisia yhteisökouluja ja suomalainen nainen Tawah kamerunilaisia torikauppiaita. Kumpikin tarkastelee kameran läsnäolon vaikutusta tutkittavien käyttäytymiseen. Suhtautuminen tutkijaan vaihtelee uteliaisuudesta ihailuun ja inhosta suoranaiseen vihaan. Artikkelissa nousee esiin myös etnisyyden ja sukupuolen vaikutus tutkimusmahdollisuuksiin.

Oli tutkimusmenetelmä mikä tahansa, se vaikuttaa tutkimusprosessiin ja heittää tutkijalle haasteita. Sosiaalityön specialisti Helky Koskela muistuttaa hoivakotia käsittelevässä artikkelissaan, että valokuva-avusteinen tutkimus on työläs menetelmä, joka edellyttää aikaa, syventymistä ja vuorovaikutusta. Mutta kun tutkittavat osallistetaan kuvien analysointiin, tulkintaan saadaan monikerroksisuutta. Yhteistyö näyttää onnistuvan, kun hoivakotiympäristöstä etsitään myönteisiä ja hyvin toimivia asioita.

Sosiologi Sirkka Komulainen kirjoittaa väitöskirjatutkimukseen perustuvassa artikkelissaan äänettömien ja sorrettujen tutkimisesta. Osallistuvan havainnoinnin ja videoinnin avulla Komulainen selvittää brittiläisen erityispäiväkodin arkipäivän kommunikaatiota ja osoittaa, että kuvaamalla tutkija voi saada uutta tietoa hoivatyön kehittämiseen, muuttaa mielipiteitä ja asenteita sekä vaikuttaa epäkohtiin yhteistyössä henkilöstön kanssa. Eettisten kysymysten ohella artikkelissa nousevat esiin mm. valtapositiot ja lasten oikeudet.

Kulttuuriantropologi Johanna Aromaan ja kansatieteilijä Miia-Leena Tiili osoittavat esteettömän tanssin opettajien ja merivartioiden keskuudessa tekemiensä tutkimusten perusteella, että etnografi voi hyödyntää omia ruumiillisia ja moniaistisia kokemuksiaan kenttätyössä ja aineistonsa analyysissa. Ne luovat herkkyyttä ja empatiaa myös muiden kokemuksille sekä mahdollistavat yhdessä tulkitsemisen prosessin empaattisessa vuorovaikutuksessa. Kirjoittajat katsovat, että ruumiillinen tieto ja sen mukana myös empatia kuuluvat etnografisen kenttätutkijan ammatillisiin valmiuksiin.

Etnografia vaikuttavana toimintana

Yksilöiden ja yhteisöjen osallistamiskeskustelu jatkuu vielä kolmannessakin osiossa. Osallistamista voidaan soveltaa kehittämissuhteissa ja vaikkapa matkailuhankkeissa tai museotoiminnassa. Matkailututkijat Minni Haanpää, Maria Hakkarainen ja José-Carlos Garcia-Rosell tarkastelevat artikkelissaan etnografisten menetelmien tavoitteita, mahdollisuuksia ja rajoitteita kehittämissuhteissa. He myös pohtivat tutkijan asemaa, roolia ja vaikutusta kehittämissuhteissa. Esimerkkeinä heillä ovat yleisötapahtumat sekä yrittäjaverkon tuotekehityshanke ja kyläyhteisön matkailunkehittämissuhte. Kirjoittavat toteavat etnografian soveltuvan toimintatutkimusta lähestyviinkin hankkeisiin, joissa tutkija vaikuttaa tietoisesti kohteeseensa.

Etnografisten hankkeiden ja paikallisten yhteisöjen ja toimijaverkoston välinen kiinteä suhde nousee esiin myös museotyöntekijä Mari Immosen artikkelissa, jossa kirjoittaja kuvaa Rock'n Vantaa -hanketta ja siihen liittyvän museonäyttelyn valmistelua sekä tutkimuksen vastaanottoa kansatutkijoiksi muodostuneiden tutkittavien keskuudessa. Hanke osoittaa, kuinka etnografian menetelmin voidaan rakentaa paikallisen ilmiön moniääninen pitkän aikavälin kuvaus. Kirjan ainoat kuvat ovat muuten Immosen kirjoituksessa ja Koskelan hoivakotijutussa.

Yllättävän mielenkiintoisessa artikkelissaan etnologi Kaisa Nissi käsittelee toisin katsomista ja uuden tiedon tuottamista oppimisprosessina. Hän on toiminut kentällä

sekä hoitoalan ammattilaisena että tutkijana ja reflektoi näiden kahden erilaisen kentän kautta rakentuvan roolin suhdetta. Hän pohtii perusteellisesti omaa kaksoisrooliaan ja osoittaa, miten erilaisten menetelmien käyttö sekä roolien ja perspektiivien vaihtelu auttaa näkemään ilmiöitä ja tapahtumia eri näkökulmista.

Omat kokemukset ja vaihtelevat roolit ovat mukana myös kulttuuriantropologi Annamaria Marttilan kirjoituksessa. Hän selvittää asemaansa sekä sisä- että ulkopuolisena aivovamman saaneiden etnografisessa tutkimuksessa. Roolien välillä liikkuen ja osin autoetnografiaakin käyttäen hän osoittaa kokemuksen ja empaattisuuden merkityksen etnografisessa prosessissa (ks. myös Aromaa ja Tiili). Jotta tutkija voisi ymmärtää vammautuneen näkökulmaa ja pystyisi välittämään siitä tietoa, hänen on tehtävä refleksiivisiä tulkintoja omakohtaisten kokemusten pohjalta. Hänen on oltava tutkittavien tulkki ja annettava heille ääni, jotta uuden tiedon pohjalta voitaisiin kehittää tutkittavien elämää helpottavia käytäntöjä (ks. myös Komulainen).

Lopuksi

Nämä terveiset lienevät tulleet toimittajille ja taittajalle jo aikaisemminkin: lukujen otsikoiden kirjasintyyppi on vaikealukuinen, Fingerroosin ja Jouhkin artikkelissa ovat ylätunnisteet osin sekaisin ja hiuskarvan verran kapeampi riviväli helpottaisi lukemista ja tekisi sivuista esteettisemmän näköisiä. Toisaalta kirjan palstat ovat kerrankin sopivan levyisiä.

Moniulotteisen etnografian artikkeleissa kirjoittajat keräävät ja kokoavat, joku harva sentään tuottaa, aineistoa. Mitään mullistavaa ei artikkeleista paljastu, mutta etnografian on tiedettävä, mitä ja miten muut tutkivat. Kirjoituksissa on pakostakin paljon päällekkäisyyttä ja toistoa nimenomaan menetelmiä ja teoreettisia seikkoja koskevissa pohdiskeluissa, mutta useimpia lukijoita se ei haitanne, sillä artikkelikokoelmista luetaan yleensä vain omaa tutkimusta lähellä olevat kirjoitukset.

FT, KK Leena Rossi on vapaa tutkija ja tietokirjailija.